Муқәддәс Китап

Инҗил

Тонуштурулуши
(«Йеңи Әһдә»)

© Муқәддәс Китап 2012
CC BY-SA 4.0
www.mukeddeskalam.com
«Уйғурчә Муқәддәс тәржимиси»

Инжил
Тонуштурулуши
(«Йеңи Әһдә»)

Биринчи кириш сөз

(1) Умумий баян

Мана Худаниң толуқ муддия-мәхсәтлирини толуқ аян қилидиған, муқәддәс язмиларниң ичидики «Инжил» оқурмәнләрниң алдида турупту. Тәвратта болса (Зәбурниму өз ичигә алиду) Худаниң аләмни яритиш ишлири һәмдә Униң инсанларға болған қисмән мәхсәтлири аян қилинған вәһий биз үчүн хатириләнгән: «**(Бизниң) Өз образ-сүритимиздә, Бизгә охшаш қилип инсанни яритайли!**» **(«Яр.» 26:1)** **Бу йәрдә тилға елинған «образ-сүрәт» вә «охшаш қилиш»** болса җисманий охшашлиқни әмәс, бәлки бир хил роһий охшашлиқни һәм ички дунийдики охшашлиқни көрситиду. Шуңа, Худаниң инсанға болған мәхсити дәл «инсан Мениң характерим вә тәбиитимдә болсун» дегәндин ибарәт болуп, униң мундақ икки улуқ тәрипи бар: —

(1) Инсан пүткүл аләмгә Худаниң шан-шәривини әкс әттүрәләйдиған болуши.

(2) Буниңдинму улуғи, инсан Худаниң һәмраһлиғидин һозурлинип, Униң ички сирлирини вә ойлирини чүшинишкә несип болуш.
Шуңа, шундақ ейтишқа болидуки, Худаниң инсанни яритиштики мәхсити Өз көңлидики ишларни чүшини-диған бир һәмраһни барлиққа кәлтүрүш үчүн еди.

Худаниң әслидә Адәм атимизда болған бу образи гуна түпәйлидин хунүклишип бузулуп кәткән һәм инсанниң Худа билән болған алақисиму

үзүлгән. Шундақ болсиму, һәтта гунакар инсандиму «Худаниң образи» бәзи вақитларда йәнила өзини аян қилиду; бир-биримизгә меһриванлиқ көрсәтсәк, тәбиәтниң көркәмлигидин һозурлансақ яки өзимиз бирәр надир әсәр ижад қилсақму Худаниң тәбиити қайтидин ғил-пал аян болиду.

Тәвратта гунаниң пажиәлик ақивити һәм Худаниң «инсанни Шәйтанниң вә гунаниң илкидин қутқузимән» дәйдиған әҗайип вәдилири хатириләнгән. Худаниң бу плани Ибраһимни чақирғинида аян қилинишқа башлайду. Худа уни чақирғанда, йәни Ибраһим худди кичик балидәк дәлдәңшигән һалда етиқатниң биринчи қедимини басқанда, Худа униңға «**Сән арқилиқ йәр йүзидики барлиқ аилә-қәбилиләргә бәхит-бәрикәт ата қилиниду!**» дәп вәдә қилған («Яр.» 12:3). Кейин, бу вәдә Ибраһимниң әвлатлири болған әлгә, йәни Йәһудий хәлқигә қалдурулған.

Худа «**Улар арқилиқ йәр йүзидики барлиқ аилә-қәбилиләргә бәхит ата қилиниду**» дәп вәдә қилған; ундақта У Йәһудий хәлқи арқилиқ биз («**йәр йүзидики аилә-қәбилиләр**»)гә «бәхит йәткүзидиған» қандақ ишларни қилди? Бу соалға җавап тепиш үчүн, биз Йәһудий хәлқиниң тарихиға нәзәр салидиған болсақ мундақ хуласигә келәләймиз: —

(1) Худа Йәһудий хәлқигә Өзиниң мутләқ һәққанийлиғини вә пак-муқәддәслигини аян қилған болуп, булар Худа уларға тапилиған барлиқ қанун-бәлгүлимиләрдә мужәссәмләшкән. Башқа әлләрму бу қанунлар арқилиқ Худаниң тәбиити тоғрисида азрақ болсиму чүшәнчигә егә болалиған.

(2) Йәһудий хәлқи Муса пәйғәмбәр арқилиқ чүширилгән бу пүткүл қанун-түзүмләргә әмәл қилишқа тиришип-тирмишип интилишлири давамида өзлириниң гунакар тәбиитиниң асаритигә әсир болуп қалғанлиғини билип йәткән.

(3) Бундақ қаттиқ савақни билгәндин кейин, Исраилда өз гуналиқ тәбиитини убдан билгән, Худаға садиқ болған бир «қалдиси» пәйда болған.

Шуниң билән улар өзлириниң һәқиқәтән бир «Қутқазғучи»ға болған қәтъий муһтаҗлиғини тонуп йәткән; «Қутқазғучи» дунияға кәлгәндә улар уни қобул қилишқа тәйяр болған.
(Худаниң «қалдиси»дин башқилар болса өзиниң қайта-қайта өткүзгән сәһвәнликлиригә көзини жумуп, өзлирини башқа әлләр билән селиштуруп: «һәрһалда, биз бу «бутпәрәс капирлар»дин яхшимиз» дейишкән. Бирақ Худа уларниң қәлбигә қарап уларни әмәлийәттә капирлардин бәттәр дәп билгән).

(4) Нурғун пәйғәмбәрләрниң һаяти вә сөзлири хатириләнгән Тәврат-Зәбурда, һәр қайси дәвирләрдә яшиған көплигән пәйғәмбәрләрниң баянлири арқилиқ Худа кәлгүсидә бир Қутқазғучини, йәни Мәсиһни әвәтидиғанлиғини көрсәткән. Мәсиһ кәлгәндә У: (1) Өз азап-оқубәтлири билән Шәйтанни мәғлуп қилиду; (2) авал Исраилға, андин барлиқ башқа әлләргә гуналарниң кәчүрүмини елип келиду; (3) нижат, йәни йеңи (мәңгүлүк) һаятни елип келиду; башқичә ейтқанда У Худаниң инсанларға нисбәтән әслидики мәхсити, йәни «**Инсан образимиз вә сүритимиз болсу**н» дегән мәхситини ахирида әмәлгә ашуриду («Яр.» 1:26).

(5) Ахирида, Исраил хәлқи арқилиқ Қутқазғучи-Мәсиһ пак қиз Мәрйәмдин туғулуп дунияға кәлди. У дәл «**барлиқ әлләргә ата қилинған бәхит**»тур.
Әйни вақиттики «Худаниң қалдиси»дикиләр болса Мәсиһниң келиши бешарәт қилинған бу вәдиләргә чин қәлбидин ишәнгән, шундақла у вәдиләрни кейинки дәвирләр үчүн сақлаш васитичиси болған. Улар худди еғир кесәлгә гириптар болуп, өзлирини яхши бир тевипқа тапшурушқа тәйяр турған бир хәлиққә охшайтти. Әйса кәлгәндә, У Өзиниң дәл шу тевип екәнлигини елан қилди: «**Сағлам адәмләр әмәс, бәлки кесәл адәмләрла тевипқа муһтаждур**» («Мат.» 12:9).

Инжил болса дәл: «Алдин ейтилған тевип, йәни Қутқазғучи кәлди!», «Униң исми Әйсадур!» дегән хәвәрдин ибарәттур. «Инжил» әсли грек тилидин қобул қилинған әрәбчә сөз болуп, мәниси «хуш хәвәр!» дегәнлик болиду. «Инжил» тоққуз муәллип тәрипидин йезилған,

жигирмә йәттә қисимдин тәркиб тапқан топламдур.
Бу қисимлар төвәндикидәк: —

(а) «Матта», «Маркус», «Луқа» «Юһанна» — бу дәсләпки төрт қисми (бәзидә «төрт баян» дәпму атилиду) Мәсиһниң йәр йүзидә турған чағлиридики, шундақла өлүмидин илгәрки вә өлүмдин тирилгәндин кейинки қириқ күн ичидики паалийәтлири вә сөзлириниң хатирилири яки баянлиридур.

(ә) «Расулларниң паалийәтлири» — бу китап Муқәддәс Роһ Мәсиһниң җамаитигә чүшкәндин кейин, җамаәтниң дәсләпки ибадити, паалийәтлири вә «хуш хәвәр»ни җакалаш хатирисидур.

(б) «Мәктуплар» — булар Мәсиһниң расуллиридин алтәйлән (Павлус, Петрус, Юһанна, Яқуп, Йәһуда вә намәлум йәнә бир расул) тәрипидин йезилған. Расулларниң мәктуплардики мәхсәтлири болса биринчидин Мәсиһниң җамаитигә Униң бир нәччә йеңи вәһийлирини йәткүзүш вә иккинчидин, Мәсиһниң җамаитигә йол-йоруқ берип, илһам, риғбәт вә тәсәлли бериштин ибарәт еди. Мәктупларниң көп қисми мәлум бир җамаәткә йезилғини билән, улар барлиқ җамаәтләргә, барлиқ етиқатчиларға нисбәтән охшаш нопузлуқ вә әһмийәтликтур.

(в) «Вәһий» болса пүткүл Муқәддәс Китапниң әң ахирқи бешаритидур; униңда аян қилинған ишлар ахирқи замандики вақиәләр вә «йеңи асман, йеңи зимин»дин ибарәттур. Рәб Әйса Мәсиһ бу «Вәһий»ни Униң җамаитигә йәткүзүш үчүн өз хизмәткари болған расул Юһаннаға беваситә тапшурған.

(2) Әйсаниң йәр йүзидики һаяти хатири-ләнгән «төрт баян»ға кириш сөз

Оқурмәнләр «Матта», «Маркус», «Луқа» вә «Юһанна» дегән «төрт баян»да охшаш вақиәләр-ниң хатириләнгәнлигини, униң үстигә булар-ниң хатирилири бәзидә бир-биригә охшап кетидиғанлиғини байқайду.

Зади немә үчүн мошу төрт китаптики тарихларни айрим-айрим баян қилишниң зөрүрийити туғулиду?

Худа Муса пәйғәмбәр арқилиқ қануний һөкүмләр яки қарарлар тоғрилиқ муһим бир принсипни бекиткән. Йәни: — «**һәммә иш икки-үч гувачиниң гувалиғи билән жүргүзүлсу**н» («Қан.» 19:15). Мәсилән, мәлум бир җинайәт садир қилинса, бирла гувачиниң испати билән (әгәр өзи иқрар қилмиса) җинайәтчиниң гунайини бекиткили болмайду. Бирақ икки гувачи болса купайә болиду; үч гувачи болса техиму гуман қалмайду. Һалбуки, Худа пәйғәмбәрлири арқилиқ Әйсаниң дәл вәдә қилған Мәсиһ екәнлигини, шундақла буниң интайин муһимлиғини бизгә толуқ испатлаш үчүн, Униң әмәллири вә сөзлирини хатирилигән үч гувачиниң баянини әмәс, бәлки төрт гувачиниң баянини қалдурған. Мана бу Худаға нисбәтән Мәсиһниң һаятиниң толиму қиммәтлик екәнлигини испатлайду! Бу, бизгиму охшашла муһим, әлвәттә.

Ушбу «төрт баянчи»ниң гувалирини диққәт билән күзитидиған болсақ, бәзи зәрричә пәриқләрни байқишимиз мүмкин. Амма уларниң баянлиридики мундақ кичик пәриқләрниң пәйда болуши һәқиқәтән нәқ мәйданда көргүчиләрниң тилини бир қиливалмиғанлиғини испатлап берәләйду. Охшаш бир ишта бир гувачи өзигә чоңқур тәсир қилған тәрәпни баян қилса, йәнә бир гувачи башқичә көзқараш билән тәсвирләйду. Әмәлийәттә «төрт баян»ни бирләштүрсәк Мәсиһниң һаятидики «стереолуқ» бир рәсимни көргили болиду. Баянларниң қаримаққа бир-биригә пәриқлиқ болған тәпсилатлири ахири берип уларниң һәқиқәтлигини тәстиқлайду, һәтта бәзи вақитларда вақиәдә йошурунған қиммәтлик бир сирниму ашкарилайду.

Әмәлийәттә Мәсиһниң тәрҗимиһалини аян қилидиған баян-гувалиқтин төрти әмәс, бәлки бәши бар дейишкә болиду. Бәшинчиси болса Мәсиһни йәр йүзидә турған вақтида көрүп бақмиған расул Павлусниң гувалиғидур; у көп йәрләрдә хатирилигәндәк, Мәсиһ тирилип әршкә көтирилгәндин кейин, Мәсиһ униңға аян болуп һаятидики көп ишлар вә ниҗатлиқ хизмитини униңға тәпсилий аян қилған (мәсилән,

«Гал.» 1:11-12, 2:1-9, «1Кор.» 11:23-26 вә «Римлиқларға» толуқ қисмини көрүң). Павлусниң бу барлиқ гувалириниң «төрт баян»да йәткүзүлгән вәһийләрдин қилчә пәрқи йоқ.

Тәвратниң «Әзакиял» қисмида, Әзакиял пәйғәмбәр өзиниң Худаниң һозурида болуп туридиған, керуб дәп аталған интайин вәһимилик вә қудрәтлик төрт мәхлуқни көргәнлигини хатириләйду. Улар тохтавсиз уян-буян чақмақтәк учуп, Худаниң чиқарған һөкүмлирини у бекиткән жайға йәткүзүп бежа кәлтүрәтти. Мәсилән, «Әз.» 1:4-14ни көрүң.

Керубларниң қизиқ йери шуки, уларниң һәр бирисидә төрт хил чирай бар еди. Булар тәртип бойичә (1:10) инсанниң, ширниң, буқиниң вә бүркүтниң чирайи еди. Миладийә иккинчи әсирдин тартип мәсиһий алимлар бу төрт чирайдин «төрт баян»да айрим-айрим алаһидә тәкитләнгән Мәсиһ Әйсаниң төрт тәрипини көргили болиду дәп қарап кәлмәктә. Бу төрт чирай «төрт баян»дики мәзмунларни ихчамлашқа толиму бап келиду: —

(1) Инсанниң чирайи — «Луқа»да Әйсаниң һәқиқий инсан екәнлиги тәкитлиниду; униң туғулуши, бовақ вақти, яшлиқ вақти, ички һессиятлири, дуа қилишлири, болупму инсан сүпитидә әрштики атисиға пүтүнләй таянғанлиғи тәкитлиниду.

(2) Ширниң чирайи — шир «һайванларниң падишаси» («Пәнд.» 30:30) болуп, Әйсаниң «Матта»да сүрәтлинишидур. Матта Мәсиһни «Исраилниң падишаси», «Йәһуданиң шири» («Вәһ.» 5:5) сүпитидә баян қилиду вә пәйғәмбәрләрниң бешарәтлириниң Униңда толуқ әмәлгә ашуруғанлиғини, Униң падишалиғиниң башқа һәр қандақ падишалиққа охшимайдиғанлиғини алаһидә тәкитләйду.

(3) Буқиниң чирайи — буқа аилидә ишләйдиған һайван болуп, Әйсаниң инсанийәт үчүн кичик пеиллиқ билән қилған хизмитини сүрәтләйду. Мәсиһниң бу хизмити «Маркус»ниң баянида алаһидә тәкитлиниду (мәсилән, 10:45ни көрүң). Маркус әң яхши көридиған

сөзләрниң бири «дәрһал» яки «тосаттин» дегән сөз болуп, бу сөз бәзидә «Пәрвәрдигарниң қули»ниң инсанларниң җиддий һаҗәтлиригә болған инкасини, бәзидә Худаниң Өз қулидин сөйүнгәнлигини, шундақла Әйсаниң Өз һаятиниң ишлирини тәпсилий орунлаштурғанлиғини тәсвирләш үчүн ишлитилиду.

(4) Бүркүтниң чирайи — бүркүт башқа һәммә учар-қанатларға қариғанда әң егиз пәрваз қилидиған қуштур. Бүркүтниң чирайи — «Юһанна»да Әйсаниң Худаниң тәбиитидә болғанлиғи тәкитлинип сүпәтлиниду. Мәсилән, «**Жуқиридин чүшкүчи һәммидин үстүн туриду**» (3:13).

Төвәндә биз бу төрт баянниң алаһидиликлирини тәпсилий көрүп бақайли: —

«Матта»

Матта әслидә Рим империйәси үчүн ишлигән бажгир еди (9:9). Ундақ адәмләр көпчиликниң, болупму диний әрбабларниң нәпритигә учрайтти (буниң немә үчүнлигини пәрәз қилиш тәс әмәс). Лекин Матта гувалиқ бәргинидәк, Мәсиһ өзидәк әрзимәс һесапланған адәмләрни қутқузуш үчүн кәлгән еди (9:9-13).
Матта (бәзидә «Лавий» дәп аталған) биринчидин баянини Йәһудий хәлқи үчүн, йәни уларға Тәвраттики пәйғәмбәрләрниң нурғун бешарәтлиридин Әйсаниң Мәсиһ екәнлигини испатлаш үчүн язған. У Әйсаниң он икки расулиниң бири болуп, у өзи хатирилигән барлиқ вақиәләрни асасән өз көзи билән көргәнлигини ейтиду. У Йәһудий болуш сүпити билән Тәвраттики бешарәтләргә нисбәтән чоңқур чүшәнчигә егидур.
Иккинчидин, у гәрчә бу баянни Йәһудийлар үчүн язған болсиму, Мәсиһниң «ят әлләр»ни қутқузуш үчүнму кәлгәнлигини алаһидә көрситиду. Мәсилән, «Мат.» 1:3-5 (Әйсаниң нәсәпнамиси ичидә болған ят әлдин болған аяллар тоғрисидики хатирә), 2:1-12 (Мәсиһ туғулғанда ят әллик «данишмәнләр»ниң Униңға сәҗдә қилғили келиши) 4:12-16 (Мәсиһниң «ят әлләрниң макани» Галилийәдә болған хизмити), 8:5-13 (Мәсиһниң йүз бешиниң қулини сақайтиши»), 12:21 («ят әлләр»ниң

кәлгүсидә Мәсиһгә үмүт бағлиши), 12:38-42 (Тәврат дәвридики «ят әлләр»дин болған етиқатчиларниң иманиниң тәриплиниши), 15:21-28 (Мәсиһниң ят әллик бир аялниң қизидин жинни қоғливетиши), 21:33-41 (Худаниң падишалиқни «башқа бир әлгә» тапшуридиғанлиғини көрситидиған «үзүмзарлиқ һәққидә тәмсил»), 22:1-14 (меһманларниң «чәт йоллар»дин елип келинишини көрситидиған «той зияпити» дегән тәмсил), 24:14 (падишалиқниң хуш хәвириниң барлиқ әлләргә йәткүзүлүши), 27:45 (Римлиқ йүз бешиниң Әйсаниң Мәсиһ екәнлигини тонуши), 28:19 (Мәсиһниң барлиқ әлләргә хуш хәвәрни җакалаңлар дегән әмри) қатарлиқ айәтләрни көрүң.

«Маркус»

Маркус он икки расулниң қатарида болмиғини билән шүбһисизки Әйсаниң мухлиси еди («Мар.» 14:51-52дә Маркус өзини көрситип язған болуши мүмкин). Бәзиләр уни Барнабасниң җийәни дәп қарайду («Кол.» 4:10). Бирақ йәнә шундақ мүмкинчилиги барки, у Мәсиһ җамаәтлири арисида сақлинип кәлгән тарихий материалларға асасланғанда, у расул Петрус билән мунасивити йеқин башқа бир Маркус еди («1Пет.» 5:13ни көрүң). Маркусниң баянлирида Петрусниң өз көзи билән көргәнлири һәм Петрус билән зич мунасивәтлик нурғун ишлар хатириләнгән.

Маркусниң баяни бу «төрт баян»ниң ичидә әң авал йезилған болуши мүмкин (у миладийә 58-63 жиллар арилиғида йезилған). Баянлардин шуни билиш қийин әмәски, у баянни ят әлләр, болупму римлиқларниң дунияси үчүн язиду. Мәсилән, у көп йәрләрдә Йәһудийларниң өрп-адәтлири вә әнъәнилирини чүшәндүриду (мәсилән, 7:3-4). Бундақ чүшәндүрүшләр пәқәт ят әлләрдин болған мухлисларғила керәк еди.

Һалбуки, көп йәрләрдиму Маркус авал һеч қандақ чүшәнчә бәрмәйла йеңи әһваллар яки шәхсләрни тилға алиду (мәсилән, 1:2-8дә Чөмүлдүргүчи Йәһия туюқсиз тонуштурулиду). Рошәнки, у оқурмәнләрниң көпинчисиниң мошу ишлар яки шәхсләрдин аллиқачан хәвири бар, дәп қариған еди. Демәк, у бу баянни биринчи әсирдә яшаватқан, Мәсиһниң һаяти вә әмәллиридин аллиқачан аздур-көптур

хәвәр тапқан мухлислар үчүн язған еди. Шуңа рошәнки, у баянини асаслиғи етиқатсиз адәмләр үчүн әмәс, бәлки етиқат қилғанлар үчүн язған еди. Еһтимал, бу тәрҗимиһал уларниң Мәсиһниң әмәллирини көпрәк биливалайли дегән тәләплиригә болған җавави болуши мүмкин.

Маркус бу баянида бизни Әйсаниң һеч қандақ нәсәпнамиси билән тәминлимәйду (бу җәһәттә у Матта вә Луқаға охшимайду). Сәвәви, Маркус Әйсаниң «Худаниң Қули» екәнлигинила тәкитлимәкчи болиду. «Қул» сүпитидә болған мәлум бир киши тоғрисида сөз қилиш керәк болса, униң «келип чиқиши» яки нәсәпнамиси муһим әмәс; униң мунәввәр екәнлиги яки әмәслигигә пәқәт униң хизмити арқилиқ баһа берилиду.

Маркус Әйсаниң «Пәрвәрдигарниң қули» екәнлигини, йәни «Йәш.» 42:1-4, 43:10, 44:1-8, 49:1-12, 52:13-53:12 қатарлиқ айәтләрдә дейилгәнләрни тәкитләйдиған баянчи болуп, бизгә Әйсаниң әмәл-һәрикәтлири тоғрилиқ көпрәк хәвәр бериду. Маркусниң баянидики һалқилиқ һәқиқәт 10:45дә хатириләнгән Мәсиһниң сөзидур. Униңда мундақ дейилиду: «**Чүнки Инсаноғлиму дәрвәқә шу йолда көпчилик хизмитимдә болсун демәй, бәлки көпчиликниң хизмитидә болай вә җенимни пида қилиш бәдилигә нурғун адәмләрни һөрлүккә чиқирай дәп кәлди**».

Униңдин башқа, жуқурида ейтқинимиздәк, «дәрһал» дегән бу сөз у яхши көрүп ишлитидиған сөзләрдин бири еди. Бу сөз бир тәрәптин Мәсиһниң инсанларниң җиддий муһтаҗлириға тез инкас қайтуридиғанлиғини тәкитлисә, йәнә бир тәрәптин Худаниң Мәсиһниң һаятидики вақиәләрни мөҗизилик һалда тәпсилий орунлаштурғанлиғини тәкитләйду. Бу баянда Худа һәммимизгә «**Бу Мениң сөйүмлүк Оғлум, Мән Униңдин толуқ хурсәнмән**!» (1:11) дәп гувалиқ бериду.

«Луқа»

Луқа тоғрилиқ жуқурида азрақ тохтилип өттуқ. Униң башқа баянчиларға охшимайдиған икки тәрипи бар. Биринчидин Луқа Мәсиһниң әмәллиригә өз көзи билән гувачи әмәс; иккинчидин, Мәсиһ йәр йүзидә

хизмәт қилған вақтида у техи Униң мухлиси болмиған еди. У тевип болуп, Йәһудий миллитидин әмәс, бәлки намәлум бир милләттин еди. Расул Павлус Троас шәһиригә кәлгәндә, у расул Павлустин Мәсиһниң хәвирини аңлап етиқат қилған болуши мүмкин. «Рос.» 16:6-13ни көрүң. Бу айәтләрдә «улар» дегән сөз «биз» дегән сөзгә айлиниду — демәк, Луқа шу чағда Павлусниң «Расуллуқ әтрити»ниң бир әзаси болуп қалған (Луқа йәнә «Расулларниң Паалийәтлири»ниң муәллипидур). Шундақ екән, Луқа өз баянлирини қандақ язған болуши мүмкин? У расул Павлусқа дайим дегидәк һәмраһ вә ярдәмчи болуп униң билән көп йәрләрдики җамаәтләрни йоқлиған, шундақла бу җамаәтләрдә Мәсиһниң дәсләпки чағдики мухлиси болған, яки өз көзи билән Униң мөҗизилирини көргән, өз қулиқи билән тәлимини аңлиған нурғун қериндашлар билән тонушушқа муйәссәр болған болуши мүмкин («Кол.» 4:14, «2Тим.» 4:11, «Филе.» 1:24). Униң баяни униң нурғунлиған әнә шундақ кишиләрни зиярәт қилғанлиғиниң нәтиҗисидур. У бизгә шуни тәкитләп көрситидуки, униң баянидики барлиқ мәлумат-хәвәрләр униң Мәсиһгә шәхсән гувачи болғанлардин сүрүштүрүп билгән хәвиридин ибарәттур (1:1-4). Бу төрт айәттики «әдәбий услуб»тин шуниму көрәләймизки, у интайин уқумушлуқ вә алий мәлуматлиқ адәм еди. Лекин униң мундақ «әдәбий услуб»и пәқәт бу төрт айәттила көрүлиду. Баянидики башқа айәтләргә қариғанда, улар һәммә адәмгә чүшинишлик болсун дәп аддий грек тилида йезилған. У әсли баянини «Теофилус» (1:3 — мәниси, «Худани сөйгүчи») дегән мөтивәр бир кишигә беғишлиған. Теофилус бәлким Луқаға иқтисад җәһәттин көпрәк сәпәр қилип Мәсиһгә гувачи болғанлар билән көрүшүш имканийитини яритип бәргән, шуниңдәк баянни йезишқа вақит вә шараитларни тәминлигән пулдар бир етиқатчи болуши мүмкин. Әгәр шундақ болидиған болса, бизму униңдин миннәтдар болушимизға тоғра келиду!

Йәнә шундақ мүмкинчиликму барки, әйни вақитта Теофилус Рим җәмийитидә жуқури тәбиқидики адвокат болуп, Павлусниң сорақ ишлириға тәйярлиқ қиливатқан болуши мүмкин. Шундақ болғанда, Луқаниң Әйсаниң тәрҗимиһали болған «Луқа»ни вә «Расулларниң Паалийәтлири»ни йезиштики мәхсити Теофилусқа Павлусни

(«Расулларниң Паалийәтлири» 28-бапни көрүң), шундақла у җакалиған етиқатни Рим императори Қәйсәр алдида ақлаш испати билән толуқрақ тәминләштин ибарәт болуши мүмкин, дәп қияс қилишқа болиду. Луқаниң икки әсиридә бу мүмкинчиликни көрситидиған қизиқарлиқ испатларниң пурақлири бар (шуниңдәк Теофилус бу әсәрләрни йезиш имканийитини яритишқа иқтисадий ярдәм бәргән болушиму мүмкин). Умумән ейтқанда, тарихшунаслар (мәйли етиқатчи яки етиқатчи әмәсләр болсун) Луқани «биринчи дәриҗилик тарихчи», биринчи әсирдики Пәләстиндики вә Рим империйәсидики ишларға «әң ишәшлик гувачи», дәп қарайду. Мәсилән, расул Павлус сәпәр қилған мәлум бир йәрни тәсвирлигинидә, Луқа һәрдайим шу йәрдики мәртивиләргә хас болған алаһидә аталғуларни ишлитиду. Рошәнки, у һеч қандақ мубалиғиләштүрмәй яки пәрдазлимайла һәр ишни өз әйни бойичә тәсвирләйду.

Оқурмәнләр йәнә бәлким шуни байқайдуки, Луқа тевип салаһийитидә болғачқа, Әйса сақайтқан кишиләрниң кесәллик әһваллириға қизиқип, шуларни топтоғра баян қилиду. У йәнә Мәсиһниң қиз-аялларға нисбәтән, уларниң һәммисини өз қиммити бар болған шәхсләр дәп қарайдиған меһриванларчә муамилисигә интайин қизиқиду (4:26, 7:37-50, 8:43-48, 10:38-42, 13:11-16). Биз Луқаниң баянидин шуни ениқ көрүвалалаймизки, у Әйсаниң аниси Мәрйәм билән шәхсән параңлашқан, чүнки у бизгә Мәсиһниң туғулуши тоғрилиқ көп тәпсилатларни вә бәзи вақитларда Мәрйәмниң ички һессиятлирини хатириләйду (2:51).

У баянлириниң бешида «һәммә ишни тәртип бойичә баян қилғанмән» дәп язиду. У шундақ әстайидил тарихчи болғачқа, биз униң бу баянлириниң Мәсиһниң йәр йүзидики әмәл-һәрикәтлирини топтоғра «тарихий тәртип» бойичә рәтләп чиққанлиғиға ишинимиз. Башқа баянлар болса бәлким ундақ қаттиқ «тарихий тәртип»тә йезилмиған болуши мүмкин. Лекин һәр бир баянда өзиниң тәкитлигән тәрәплири бар; мәсилән, Маркус мәлум бир һәқиқәтни рошәнләштүрүш үчүн бәзи вақиәләрни тарих тәртивигә қаримай жиғинчақлап тәсвирләйду.

«Юһанна»

Юһаннаниң баянидики биринчи айәтни оқуғанда, униң йезиш нуқтиинәзириниң башқа баянчиларниңки билән пүтүнләй охшимайдиғанлиғини билип житимиз. Маркус баянини чүмүлдүргүчи Йәһияниң «тарих сәһнисигә туюқсиз чиқиш»и билән башлайду («Мар.» 1:1-18). Матта баянини Ибраһимниң вә Давутниң Әйсаниң әждатлири екәнлиги билән башлайду («Мат.» 1:1-17). Луқа баянини Әйсаниң һәқиқий инсан екәнлигини тәкитләп, Әйсаниң нәсәпнамисини Адәм атимиз билән башлайду («Луқа» 3:23-38). Юһанна болса баянини булар билән әмәс, бәлки «дәслипидә» йәни «һәммидин бурун» болған ишлар билән башлайду: — «**һәммидин бурун «Калам» (сөз) мәвҗут еди. У Худа билән биллә еди һәм Өзи Худа еди**» («Юһ.» 1:1). Рошәнки, у өз баянини йезишта, оқурмәнләр аллиқачан Матта, Маркус яки Луқаниң баянлирини һәтта башқиларниңкини оқуп йетәрлик чүшәнчигә егә болди дәп ойлиған. Шуниң үчүн Юһанна ушбу баянда у Мәсиһниң толуқрақ бир тәрҗимиһалини йезишни мәхсәт қилмиған; у бәлки өзи бизгә уқтурғандәк, Мәсиһниң бир нәччә алаһидә сүпәтлирини аян қилидиған, өзи зор әһмийәткә егә дәп қариған мәлум вақиәләр (**«аламәт бәлгүләр**» «**мөҗизилик аламәтләр**» яки **«карамәт бәлгүләр**») ни вә вәз-тәлимләрни талливелип, уларни биз үчүн хатириләйду. Төвәндә биз униң баянининң ахиридин елинған бир җүмлини көрүп бақайли. Униңда мундақ дейилиду: — «**Әйса мухлислириниң алдида бу китапта хатириләнмигән башқа нурғун мөҗизилик аламәтләрниму көрсәтти. Лекин мошулар силәрни Әйсаниң Мәсиһ, шундақла Худаниң Оғли екәнлигигә ишәнсун һәм бу арқилиқ Униңға етиқат қилип, Униң нами арқилиқ һаятлиққа еришсун, дәп йезилди**» (20:30-31). Шундақ дейишкә болидуки, униң баянини муқәддәс язмилар ичидә асасән техи етиқат қилмиғанлар үчүн йезилған бирдин-бир қисимдур.

Шуңа бу баян униң Худа алдида узун истиқамәт қилип, толиму әстайидиллиқ вә еһтият билән (шундақла ишинимизки, Муқәддәс Роһниң көрсәтмиси биләнму) Мәсиһниң ички дунияси вә тәлиминиң җәвһирини аян қилидиған вақиәләр вә баянлар тоғрилиқ чоңқур ойлинип таллишиниң нәтиҗисидур.

2-бапта, Мәсиһ суни шарапқа айландурған мөҗизини яритиду. Алтә чоң идиш су билән толдурулған болуп, ичидики су усулуп меһманларға тошулғанда, шарапқа айлиниду. Шарап муқәддәс язмиларда мол, хошаллиққа толған һаятниң символи қилиниду («Зәб.» 104:15: —

«**У (Худа) адәмниң көңлини хуш қилидиған шарапни,**
Инсан йүзини пақиритидиған майни чиқириду;
Инсанниң жүригигә нан билән қувәт бериду».

Юһаннаниң баянида, Мәсиһ билән учрашқанлиғи сәвәплик һаяти пүтүнләй өзгәргән алтә шәхс алаһитән тәсвирлиниду. Көп Мәсиһий алимлар Юһаннани «су шарапқа айландурулған алтә идиш»ни шу алтә шәхскә охшитиду, дәп қарайду. Дәрвәқә шу алтә шәхсниң «су»дәк тәмсиз һаяти Әйса билән учришиш билән есил тәмлик һаятқа айланған.

У алтә шәхс болса: —

(1) Пәрисий Никодемус (3:1-21)
(2) Самарийәлик аял (4:4-42)
(3) Бәйт-Әсдадики паләч адәм (5:1-16)
(4) Зина үстидә тутулған аял (8:1-11)
(5) Йерусалимдики кор адәм (9:1-41)
(6) Лазарус (өлүмдин тирилгән) (11:1-57)

Юһанна пәқәт Мәсиһниң улуқлуғи яки әмилиниң мәлум тәрипини алаһидә көрсәткән йәттә қарамәтни («мөҗизилик аламәт»ни) таллап хатириләйду: —

(1) Той зияпитидә суни шарапқа айландуруш (2:1-11) (Мәсиһ хошаллиқ кәлтүргүчидур)
(2) Һөкүмдарниң оғлини сақайтиш (4:46-54) (Мәсиһ жирақ йәрләрниңму егисидур)
(3) Бәйт-Әсдадики паләчни сақайтиши (5:1-16) (Мәсиһ шипаниң егисидур — паләч 38 жил маңалмиған еди)

(4) Бәш миң адәмни тойдуруш (6:1-14) (Мәсиһниң өзи биз үчүн «һаятлиқ нан»дур).
(5) Мухлислар кемидә олтарғанда уларниң йениға су үстидә меңип бериш (6:15-21) (Мәсиһ аләмниң шәйилириниң егисидур)
(6) Йерусалимдики кор адәмни сақайтиш (9:1-41) (Мәсиһ «Дунияниң Нури»дур)
(7) Лазарни өлүмдин тирилдүрүш (11:1-57) (Мәсиһ «Тирилиш вә Һаят»тур)
Бу мөҗизиләрниң һәммисиниң һаятимизға нисбәтән мәңгүлүл роһий әһмийити бардур. Юһаннаниң мәхсити бизни бу ишлар тоғрилиқ ойландуруш, әлвәттә!
Бу мөҗизиләрниң һәммисигә әлвәттә әң чоң мөҗизини қошуш керәк. У болсиму:
(8) Мәсиһниң тирилиши!

«Мисирдин чиқиш» 3:15-16дә Пәрвәрдигарниң нами «Мән Өзәмдүрмән» дәп аян қилиниду. «Юһанна»да Мәсиһниң бу нам билән Өзини аян қилиштики йәттә муһим баяни хатириләнгән: —

(1) «Мән Һаятлиқ Нандурмән» (6:35)
(2) «Мән Дунияниң Нуридурмән» (8:12, 9:5)
(3) «Мән Ишикдурмән» (10:7, 9)
(4) «Мән Яхши Баққучидурмән» (10:11)
(5) «Мән Тирилиш вә Һаятлиқтурмән» (11:25)
(6) «Мән Йол, Һәқиқәт вә Һаятлиқтурмән» (14:6)
(7) «Мән Һәқиқий Үзүм Телидурмән» (15:1)

Жуқирида баян қилинған бу қисқа тонуштуруш сөзи ичидә йәнә шуни көрситиш интайин муһимки, Юһанна бизниң Әйсаниң һәм йүз пирсәнт инсан һәм йүз пирсәнт Худаниң тәбиитидә болғанлиғини чүшинишимизни халайду. Бу, Әйсаниң инсан тәбиитидә болғанлиғини айдиң қилип көрсәткән айәтләрдин (мәсилән 1:14) һәмдә Униң чарчап кәткәнлигини, уссап кәткәнлигини көрсәткән айәтләрдинму көрүниду (4:6-7, 19:28).

Юһанна бу баянини қачан язған болуши мумкин дегән мәсилигә кәлсәк, түрлүк тарихий испатлардин қариғанда, бу баянини биринчи әсирниң ахирида, у миладийә 90-95-жиллар арилиғида язған болуши мумкин. Демәк, у бу вақиәләр йүз берип тәхминән атмиш жилдин кейин, йәни яшанған чеғида язған. Шуңа бәзи етиқатсиз адәмләр мәсқирә қилип: «Шунчә яшқа киргән бу адәм бу вақиәләрниң һәммисини қандақ есигә кәлтүрәләйду?» дәп өз гуманлирини ипадилишиду. Тәрҗиманлардин бири бир қетим сәксән яшқа киргән Йеңи Зиландиялиқ Профессор Блеклокниң «Юһанна» тоғрилиқ лексийә оқуғанлиғини, шундақла дәл шу мәсилини тилға алғанлиғини әсләйду. У профессор 80 яшқа киргән болуп, оттура мәктәпниң биринчи жиллиқтики савақдашлириниң исимлиғини йоқлимидики тәртип бойичә һәммисини ядлап бәргән андин: — «Мән 80 яшқа киргән болсамму, шундақ ушшақ-чүшшәк ишларни есимдин чиқармиған йәрдә, расул Юһаннаниң өз һаятини мутләқ өзгәрткән, өзини Худаниң падишалиғиға елип барған мошундақ күчлүк вақиәләрни есидә тутушини әҗәблинәрлик иш һесаплиғили боламду? Униң үстигә, Юһанна өзи биз үчүн Мәсиһниң **«Ярдәмчи, йәни Муқәддәс Роһ силәргә һәммини үгитиду һәм Мениң ейтқан һәммә сөзлиримни есиңларға кәлтүриду» дегән вәдисини хатириләйду»** — деди.
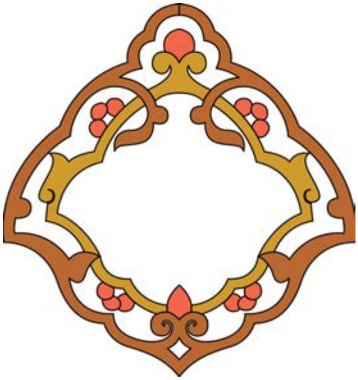
Әйни тексткә йәнә сөз қошқан болсақ биз бу сөзләрни мошу рәңдә беримиз.